

Kapitola 19

Rozvojový rozměr české zahraniční politiky: Příprava transformace zahraniční rozvojové spolupráce a její výzvy

Ondřej Horký

Slovo transformace, označující stav rozvojové spolupráce České republiky, je v mnoha ohledech příznačné.¹ Zatímco transformaci českého politického a ekonomického systému většinou považujeme za ukončenou, transformace systému zahraniční rozvojové spolupráce vstoupila podle *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002–2007* do své druhé fáze v lednu 2008 se čtyřletým zpožděním.² Rozvojová spolupráce je oproti ostatním rozměrům zahraniční politiky relativní novinkou, především v důsledku mezinárodních a evropských závazků, které Česká republika přijala se svým „návratem do Evropy“ a které se snaží naplňovat navzdory svému nedostatku zkušeností s poskytováním rozvojové pomoci podle standardů vyspělých dárcovských zemí.

Od ostatních zahraničněpolitických agend se rozvojová politika liší svou nenápadností. Svou přítomností v politické a mediální aréně se nemůže ani zdaleka srovnávat například s evropskou či bezpečnostní politikou. Vzhledem k rostoucímu objemu prostředků rozvojové spolupráce má však vliv nejen na cílové skupiny rozvojové pomoci v zahraničí, ale i na samu Českou republiku. To se projevuje narůstajícím počtem aktérů relativně uzavřené rozvojové konstituce, kterou tvoří subjekty podílející se na tvorbě a provádění rozvojové spolupráce. Kromě přehledu hlavních problémů tedy může analýza rozvojové politiky přinést dobrý vhled do zapojení země do globálního systému a posloužit jako ukazatel pozice, které Česká republika dosáhla v důsledku geopolitických změn po skončení studené války.

Sám rok 2007 se nesl ve znamení přípravy transformace zahraniční rozvojové spolupráce. Záříjové usnesení vlády posílilo koordinační funkci Ministerstva zahraničních věcí ČR, přeměnilo poradní orgán ministerstva Rozvojové středisko na Českou

rozvojovou agenturu a postupně na ni přenáší implementaci rozvojové pomoci z resortů.³ Z hlediska poskytovaných forem rozvojové pomoci rok 2007 navazoval na roky předchozí, a proto je tato kapitola věnována především vnitřnímu rozměru české rozvojové spolupráce, jejím aktérům, koncepčním a institucionálním změnám, které se plně projeví v roce 2008 a v následujících letech. Vzhledem k omezenému rozsahu kapitoly základní informace o formách, objemu, sektorových a teritoriálních prioritách české rozvojové spolupráce poskytne publikace Rozvojového střediska *Zahraníční rozvojová spolupráce České republiky* a její statistická příloha.⁴

ROZVOJOVÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA

Vzhledem ke své relativní novotě a neustálenosti oproti bezpečnostněpolitickému, ekonomickému nebo kulturnímu rozměru české zahraniční politiky je na místě rozvojový rozměr zahraniční politiky jasně vymezit. Termín rozvojová politika, běžně používaný vyspělými dárci nebo Evropskou unií, není v českém kontextu státní správou používán ani vymezen.⁵ Podle poslední úpravy se užívá pouze termín zahraniční rozvojová spolupráce a rozlišuje se jeho užší a širší pojetí.⁶

- V užším pojetí lze zahraniční rozvojovou spolupráci či pouze rozvojovou spolupráci ztotožnit s institucionálním zajištěním oficiální rozvojové pomoci v pojetí Výboru dárců OECD, k jejímž principům se Česká republika hlásí.
- V širším pojetí jde o vládní politiku vůči rozvojovým zemím. Dále ji budeme označovat za rozvojovou politiku, která se částečně překrývá s dalšími vnitřními a vnějšími vládními politikami majícími vliv na rozvojové země.

Z hlediska analýzy působí obtíže, že zatímco rozvojovou spolupráci je možné vymezit funkčně, tj. prostředky, kterými ovlivňuje podmínky a život obyvatelstva v rozvojových zemích, rozvojovou politiku lze vymezit podobně jako například státní politiku životního prostředí pouze normativně, tedy cíli, které si stanovuje.⁷ Vzhledem k tomu, že Česká republika ucelenou a koherentní vládní politiku vůči rozvojovým zemím nemá, text je omezen na analýzu české rozvojové spolupráce.

Rozvojovou spolupráci České republiky v současnosti neupravuje zvláštní zákon, ale pouze usnesení vlády a jejich koncepční přílohy.⁸ Těmito dokumenty bylo možné postupně reagovat na vnější trendy poskytování rozvojové spolupráce a směřovat rozvojovou spolupráci k podobě běžné mezi zkušenými dárcovskými zeměmi. Postupně byly zvoleny teritoriální a sektorové priority české rozvojové pomoci a zaveden princip, že pomoc musí vycházet z potřeb příjemců pomoci, a vytvořeny strategie pro prioritní země. Provádění výběrových řízení se přiblížilo duchu evropské legislativy a byl zaveden jednotný systém projektového cyklu. Poslední verze dokumentů již předpokládá převzetí agendy zapojených resortů rozvojovou agenturou.⁹ Navzdory těmto proměnám mají všechny dokumenty vždy shodné dva body: prohlášení zahraniční rozvojové spolupráce za nedílnou součást zahraniční politiky a velmi široké stanovení jejich cílů, tedy nejen snižování chudoby.

Při pohledu na postavení rozvojové spolupráce v celkovém rámci české zahraniční politiky lze konstatovat, že poslední koncepce zahraniční politiky z roku 2002 pouze obsahově předjímalá následnou úpravu z roku 2004. Významnější rozdíl lze spatřit až ve srovnání programových prohlášení vlád J. Paroubka a M. Topolánka. Zatímco první se omezuje na konstatování, že rozvojová, humanitární a transformační pomoc tvoří nedílnou součást zahraniční politiky, a na obecnou podporu Rozvojových cílů tisíciletí v části věnované mnohostranným vztahům, současná koaliční smlouva a vládní prohlášení jsou laděny mnohem konkrétněji. Shodně vyjadřují nejen závazek podpory zefektivnění systému rozvojové a humanitární pomoci a spolupráce, ale také požadavek, aby liberalizace zahraničního obchodu a reforma zemědělské politiky nepoškozovala rozvojové země. Bez ohledu na to, zda jej vláda naplňuje či ne, lze jej považovat za výraz politické vůle k vyšší koherenci rozvojové spolupráce se zemědělskou a obchodní politikou. Programové dokumenty se tak postupně přibližují k rozvojovým politikám zkušených dárcovských zemí.

Ze způsobu, jakým vládní prohlášení bere zřetel na volební programy koaličních stran z roku 2006, lze odvodit, jak koaliční jednání zohlednila priority zúčastněných stran. V programu ODS nalezneme závazek reformy systému. Konkrétně vytvoření rozvojové agentury a požadavek koherence však byly přijaty z programu Strany zelených. To kontrastuje s bezvýhradnou podporou liberalizace zahraničního obchodu předchozí levostředovou vládou. Z požadavků Strany zelených nebyly přijaty cíle navýšení objemu rozvojové pomoci na úroveň vyspělých dárců ani genderová citlivost rozvojové spolupráce. V programu KDU–ČSL je rozvojová spolupráce také zmíněna, ovšem bez vyjádření k transformaci systému a místo toho je kladen důraz na tradici spolupráce. Poskytování stipendií studentům a studentkám z rozvojových zemí je považováno za efektivní, ačkoli jejich rozvojový přínos je minimální, ne-li záporný, protože stipendia se podílejí na odlivu mozků.¹⁰

ROZVOJOVÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA, UDÁLOSTI

Formy a objem pomoci

Rozvojovou spolupráci lze zařadit mezi oblasti reaktivního přístupu zahraniční politiky. To znamená, že agenda reaguje především na mezinárodní normy a zahraniční události. Kromě závazku poskytovat rozvojovou pomoc, který Česká republika převzala již v polovině devadesátých let v souvislosti se vstupem do „klubu bohatých“ OECD, hrál důležitou roli především vstup do Evropské unie. Poskytování rozvojové pomoci je součástí *soft acquis* Evropské unie i výslovných závazků. Podle závěrů Evropské rady z roku 2005 musí nové členské země Evropské unie „usilovat“ (*strive*) o navýšení podílu objemu rozvojové pomoci na 0,17 % HDP v roce 2010.¹¹ V roce 2006 tento podíl činil 0,12 % a podle vládou schváleného střednědobého výhledu financování z roku 2005 se bude do roku 2010 snižovat na 0,09 % HDP v důsledku stagnace podílu celkového rozvojového rozpočtu na produktu.¹² I tak v roce 2007 dosáhla oficiální rozvojová pomoc České republiky přibližně 3,5 mld. Kč. Pro

srovnání: celkový rozpočet MZV, který se s ní ovšem z malé části překrývá, nepřesahuje 5 mld. Kč, a proto rozvojová spolupráce představuje významnou část veřejných zahraničněpolitických aktivit.

Z hlediska vlivu na českou rozvojovou konstituenci, tedy na souhrn aktérů angažujících se v české rozvojové spolupráci, je nutné zdůraznit, že pouze polovinu celkového objemu rozvojové pomoci lze označit jako dvoustrannou, jejíž využití může Česká republika přímo ovlivnit. Přesto je tento podíl v rámci nových členských zemí vysoký a svědčí o tom, že se Česká republika rozhodla aktivně rozvíjet dvoustrannou pomoc ve srovnání s jinými novými členskými zeměmi Evropské unie, které se rozhodly pro cestu mnohostranné pomoci. Přibližně 1,6 mld. Kč tvoří započitatelný podíl příspěvku do rozpočtu Evropské unie. České subjekty se většinou potýkají s nedostatkem zkušeností a schopností podílet se na jejích tendrech. Skutečnost, že se české firmy a nestátní neziskové organizace takřka nepodílejí na projektech Evropské unie, nepředstavuje samo o sobě problém, pokud přispívají k snižování chudoby v rozvojových zemích. Domácí rozvojová konstituence však svoje omezené zapojení považuje za překážku ke svému vlastnímu rozvoji.

V souvislosti s evropskou rozvojovou politikou je proto pro české subjekty důležité, že se v rámci dohod z Cotonou mohou již od roku 2008 účastnit tendrů pro země Afriky, Karibiku a Tichomoří v rámci 10. Evropského rozvojového fondu, ačkoli stát do něho začne přispívat nejdříve v roce 2011. Miliardové částky z předchozích fondů totiž nebyly nejspíš kvůli malé absorpční kapacitě přijímajících zemí dosud vyčerpány. K tomuto tématu se na MZV v listopadu konala konference, která se těšila velkému zájmu především podnikatelského sektoru. Na duben 2008 pak bylo naplánováno její pokračování. Vnější financování bude mít v budoucnosti velký vliv na rozvoj české rozvojové konstituence. To platí i pro financování mnohostranné pomoci z dalších mezinárodních organizací, jako například agencí OSN, skupiny Světové banky a Světové obchodní organizace, do nichž Česká republika přispívá ročně v řádu 300 mil. Kč.

Aktivita rozvojové spolupráce

Analýza efektivity využití prostředků v rámci dvoustranné rozvojové spolupráce přesahuje rámec této kapitoly. Rozvojovou spolupráci lze těžko hodnotit z hlediska jejích vlivů na cílové země už proto, že její cíle jsou stanoveny velmi široce.¹³ I kdyby však existovala jasná kritéria, účinky zahraniční rozvojové spolupráce jsou těžko měřitelné, protože její evaluace nebyly v minulosti vždy prováděny systematicky, odborně a podle jednotné metodiky. Její vnitřní účinky jsou však neméně důležité.

Určitý obraz celkové efektivity dvoustranné rozvojové spolupráce přesto poskytují kvalitně provedená hodnocení mezinárodních organizací, která se uskutečnila v uplynulém období. V lednu 2007 předložil Výbor pro rozvojovou pomoc OECD, o jehož členství Česká republika jakožto „nastupující dárcé“ usiluje, *special review*, hodnotící zprávu české rozvojové spolupráce.¹⁴ Sama existence hodnocení pomyslně řadí Českou republiku mezi vyspělé dárcy a MZV lze ocenit za rozhodnutí podrobit svoji vlastní činnost kritice, i když jednou z motivací se mohlo stát získání politického argumentu pro transformaci systému.

Z doporučení na základě šetření z listopadu 2006 lze odvodit základní problémy systému: ministerstvo zahraničních věcí nemá jasně stanovenou odpovědnost a plně nekontroluje rozpočet. Jeho Odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, který vznikl v roce 2003, se měl podle zprávy stát samostatnou sekci v rámci MZV a zahrnout i Oddělení transformační pomoci, což ministerstvo nerespektovalo. Podle hodnocení nejsou české zastupitelské úřady kvalifikovaně obsazeny a část pomoci slouží v rozporu s pravidly pro zařazení do statistik oficiální rozvojové pomoci jako podpora exportu.

Zjištění OECD doplňují doporučení Světové banky z počátku roku 2007. Její celkové hodnocení se příliš neliší: Světová banka shodně konstatuje, že český systém rozvojové spolupráce je „příjemnějším částečně řízený komerčně“, že počet prioritních zemí a sektorů je příliš vysoký a že se nezaměřuje na výsledky.¹⁵ Do skupiny zemí se středním příjmem proudí dvojnásobek prostředků určených pro země s nízkým příjmem, a proto vliv na snížení chudoby je omezený.

Stipendia, transformační a humanitární pomoc

Z hlediska efektivity vynaložení prostředků z veřejných rozpočtů stojí za zmínku některé specifické oblasti dvoustranné pomoci. Jsou to především souhrnné náklady v řádu 150 mil. Kč na stipendia pro studenty a studentky z rozvojových zemí, kteří studium většinou nedokončí a v České republice zůstanou nebo migrují dále na Západ (a stává se to v posledních letech stále častěji). Za předpokladu, že většina z nich se již nikdy do svých zemí původu nevrátí, česká rozvojová spolupráce podporuje významný únik mozků z rozvojových zemí. Zasiílané remitence to ovšem nemohou vy nahradit. Možné pozitivní dlouhodobé přínosy stipendií lze obtížně hodnotit i přesto, že bývalí absolventi i současní absolventi československých a českých vysokých škol mohou hrát důležitou roli v českých rozvojových projektech a obchodních vztazích. Lze proto vítat, že plán udělování stipendií počítá od roku 2008 i s možností studia v angličtině, což by mohlo po vyřešení kapacitních problémů českých univerzit přispět k častějším návratům studentů a studentek.¹⁶

Do statistik oficiální rozvojové pomoci je započítávána také transformační pomoc. V srpnu 2007 bylo Oddělení transformační spolupráce MZV, navzdory doporučení hodnotící zprávy Výboru dárců OECD, sloučeno s Odborem lidských práv v nový Odbor lidských práv a transformační pomoci a převedeno z vrchního ředitelství pro Evropu pod politické ředitelství. Toto rozhodnutí jen podtrhlo cíle a prostředky odlišné od rozvojové spolupráce. Transformační pomoc většinou podporuje přímo občanskou společnost a vyhýbá se spolupráci s vládami přijímajících zemí, což je proti principům zahraniční rozvojové spolupráce. Ačkoli mezi cíli sociálně-ekonomického rozvoje a dodržování lidských práv může existovat konflikt, podle zkušeností se obě problematiky zatím spíše doplňují. Do budoucna lze však očekávat problémy s koherencí rozvojové a lidskoprávní politiky.

V oblasti humanitární pomoci nenastaly v roce 2007 závažné změny. Její náklady bývají soustavně navyšovány a plánovaná částka bývá doplňována dle potřeb v důsledku přírodních a humanitárních katastrof. V roce 2007 nedošlo k humanitárním

katastrofám s takovými následky, jako způsobily vlny tsunami na pobřeží Asie, a výsledek náklady by se neměly výrazně lišit od plánovaných 70 mil. Kč.

IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ ROZVOJOVÉHO ROZMĚRU ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Rozvojová spolupráce je charakterizována množstvím státních i nestátních aktérů. Velký počet státních aktérů vyplývá z rozdílnosti systému, počet nestátních neziskových organizací a soukromých firem pak z vysokého počtu realizátorů projektů a vysoké vázanosti české pomoci na domácí poskytovatele. Přesto rozvojová konstituce zůstává poměrně uzavřená. Podle odhadů z roku 2005 pracovalo v této oblasti přibližně 40 zaměstnanců a zaměstnankyň veřejného sektoru, v neziskovém sektoru 110 a v soukromém sektoru 250–300.¹⁷

Nejdůležitější vztahy mezi aktéry rozvojové konstituce jsou poměrně hierarchické a lze je zjednodušit následovně: ministerstvo zahraničních věcí navrhuje koncepci a rozdělení finančních prostředků mezi odpovědné resorty. Tyto ve stavu před transformací systému vypisují výběrová řízení nebo udělují dotace na projekty, které státní či nestátní aktéři provádějí v zahraničí anebo v České republice, zejména v oblasti rozvojové výchovy nebo zvyšování povědomí o ní. Zpětně se resorty i část realizátorů snaží ovlivnit politiku MZV. Ostatní vztahy úzce pak souvisí s charakteristikou aktérů.

Političtí aktéři

V Parlamentu ČR je v oblasti rozvojové spolupráce neaktivnější Zahraniční výbor Poslanecké sněmovny. Neúspěšně se při jednání o státním rozpočtu na rok 2008 snažil přesvědčit Rozpočtový výbor, aby podpořil navýšení objemu prostředků na rozvojovou spolupráci o půl miliardy korun.¹⁸ Jinak se role výboru omezila po celý rok na slyšení zástupců MZV a zástupce neziskové platformy. Parlament jako celek nevytvořil žádnou zákonodárnou iniciativu v oblasti a do konce roku 2007 ani neinterpeloval. Celkově zájem o problematiku projevuje pouze několik konkrétních členů Poslanecké sněmovny a Senátu napříč politickým spektrem, kteří se také účastnili na sněmovnou uspořádaném semináři k plnění Rozvojových cílů tisíciletí.

Výjimku tvoří aktualizace dohody z Cotonou, která byla jako jediná agenda, týkající se rozvoje, projednávána v plénu Poslanecké sněmovny a Senátu. Zákonodárce a zákonodárkyně v příslušných výborech zajímaly více formální než faktické otázky a ratifikace mezinárodní smlouvy byla vnímána spíše jako součást evropské než rozvojové agendy. K bodu jednání se v plénu nerozpoutaly žádné rozpravy. O otázky koherence politik pro rozvoj, které má v některých zkušených dárcovských zemích v kompetenci právě parlament, pak není vůbec zájem. Z institucionálního hlediska stojí za zmínku, že předseda Zahraničního výboru uvažuje o zavedení podvýboru pro rozvojovou spolupráci, částečně kvůli snadnějšímu zajištění účasti na meziparlamentních setkáních. Parlament tak celkově především reaguje na evropskou přítomnost tématu.

Ačkoli prezident podle ústavy zastává především reprezentační roli a do rozhodovacího procesu rozvojové spolupráce přímo nevstupuje, jeho názory mohou mít nepřímý vliv na českou zahraniční politiku. V. Klaus považuje za jediný efektivní nástroj rozvoje volný obchod a k rozvojové spolupráci se staví velmi kriticky. V oficiálním projevu před volbou nestálých členů do Rady bezpečnosti však zdůraznil narůstající objem české pomoci.¹⁹ Premiér pak označil rozvojovou pomoc na výroční poradě vedoucích zastupitelských úřadů v roce 2006 za nástroj zahraniční politiky a z hlediska motivace zdůraznil pouze pragmatické důvody jejího poskytování a pro-exportní efekty. Následující rok se rozvojové spolupráce nedotkl a prohlásil za svou prioritu ekonomickou diplomacii.²⁰

Státní zpráva

Až do roku 2007 probíhalo schvalování dokumentů vládou bez výraznějšího zájmu na ministerské úrovni. Teprve zahrnutí reformy systému do vládního prohlášení umožnilo ministerstvu zahraničních věcí prosadit centralizaci systému i přes počáteční námitky zapojených resortů. Pokud pomíneme ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které má v gesci stipendia, mezi nejvýznamnější resorty zapojené do systému lze zařadit ministerstvo průmyslu a obchodu, ministerstvo životního prostředí a ministerstvo zemědělství. Jen prvně uvedený resort spravoval v roce 2007 prostředky ve výši 150 mil. Kč. Zvláště tyto tři resorty se nejvíce bránily transformaci systému a podařilo se jim prosadit odklad v předání řízení nových projektů rozvojové agentuře o rok. Pět nejméně zastoupených resortů dohromady spravovalo srovnatelnou částku jako ministerstvo zemědělství.

Přes malý podíl na realizaci rozvojových projektů hraje ministerstvo financí zvláštní roli v tom, že předkládá návrh státního rozpočtu. Kvůli reformě veřejných financí omezuje návrhy MZV vyplývající z důležitosti mezinárodních závazků a uvedlo argument, že nejprve je třeba systém reformovat a zefektivnit, než dojde k nárůstu jeho prostředků. Evropský závazek k nárůstu finančních prostředků relativizuje, což odpovídá celkové politické vůli k podpoře mezinárodního rozvoje.

Mezi resorty zastává ústřední pozici ministerstvo zahraničních věcí, jehož projekty jsou zaměřeny především na administrativu a osvětu a jehož těžiště činnosti spočívá v koordinaci systému a předkládání koncepčních materiálů. Tato aktivita je koncentrována od roku 2003 v Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, který má asi desítku zaměstnanců. Pro koordinaci stanoviska vůči Evropské unii má sloužit od roku 2004 resortní koordinační skupina. Některé teritoriální odbory se snaží, aby pomoc proudila do jim příslušných regionů.

Část aktivit vykonávalo pro Odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci do transformace systému Rozvojové středisko Ústavu mezinárodních vztahů, které bylo dlouhodobě financované jako projekt zahraniční rozvojové spolupráce v gesci MZV. Ministerstvo jmenovalo vedoucí Rozvojového střediska, a to mu proto zůstalo ve skutečnosti podřízené. Vykonávalo zadané úkoly včetně vypracování materiálů transformace systému, které pak předkládalo samo ministerstvo. Jelikož Rozvojové středisko nepodléhalo diplomatickému kariéernímu řádu, bylo administrativně flexibilnější a po-

dařilo se mu tak vybudovat dlouhodobou expertizu. Do určité míry sloužilo jako tme-
licí prvek mezi státní správou a ostatními aktéry, zejména pak resorty, jejichž námitky
ve svých návrzích předjímalo. V praxi se tak postupně oslabil větší důraz Rozvojo-
vého střediska na snižování chudoby, který historicky vycházel z jeho založení jako
projektu Programu OSN pro rozvoj.

Míra vnímání rozvojové spolupráce aktéry jakožto nástroje snižování chudoby se
liší mezi jednotlivými aktéry. Po bok Rozvojového střediska lze zařadit neziskový
sektor. Ministerstvo zahraničních věcí zastává střední pozici, protože zahrnuje další
zahraničněpolitické zájmy. Na opačném konci škály idealismus–pragmatismus stojí
především ministerstvo průmyslu a obchodu s ministerstvem dopravy. Ta považují
rozvojovou pomoc především za nástroj podpory exportu. Některé resorty se nachá-
zejí mimo osu spojující oba extrémy: ministerstvu životního prostředí byl vždy blízký
pohled zdůrazňující udržitelnost rozvoje a ministerstvo vnitra vždy kladlo velký dů-
raz na bezpečnostní aspekty. Je třeba zdůraznit, že zpočátku velmi vyhraněné pozice
resortů se od devadesátých let postupně obrušovaly s omezováním nestandardních
postupů a klientelismu.

Nejvyužívanějším způsobem zapojení jednotlivých aktérů do tvorby rozvojové
spolupráce mezi Odborem rozvojové spolupráce a resorty a platformami realizátorů
jsou připomínková řízení. Osobní setkání probíhala především v rámci Meziresortní
pracovní skupiny, která se jednou ročně měla scházet na úrovni náměstků. Nicméně
kvůli malé prioritě, připisované rozvojové agendě, se scházela na nižší úrovni a kromě
institucionálních otázek zde byly řešeny především technické problémy, jako napří-
klad otázky účtování daně přidané hodnoty v projektech realizovaných v zahraničí
a vypisování výběrových řízení. Vztahy mezi koordinátorem a dalšími aktéry se pů-
vodně měly řešit v poradním orgánu ministra, Radě pro zahraniční rozvojovou spolu-
práci, ta však vznikla až na počátku roku 2008 v souvislosti s transformací systému.

Z dalších veřejných aktérů lze snad s výjimkou Olomouckého a Jihomoravského
kraje konstatovat absenci samosprávných celků v poskytování rozvojové pomoci.
Z obcí bylo v oblasti rozvoje aktivní například statutární město Brno díky své spolu-
práci s partnerským městem Rotterdamem. Hlavní město Praha teprve projekty přípra-
vuje formou spolupráce s neziskovým sektorem a její pojetí se spíše blíží charitě.

Neziskový sektor

Z kategorie realizátorů většinu projektů realizuje soukromý sektor. I když podíl ne-
ziskového sektoru na počtu projektů sotva překračuje třetinu a jeho podíl na rozpočtu
je ještě menší, zůstává mnohem viditelnější. Je mnohem lépe koordinován i přes jeho
vnitřní nesourodost od velkých organizací, jako jsou Člověk v tísni, Charita Česká re-
publika nebo Adra, až po malé organizace o několika členech. Jeho platforma, FoRS
– České fórum pro rozvojovou spolupráci, zahrnuje tři desítky členů včetně tří vy-
sokých škol a desítku pozorovatelů. Malá část z nich je navíc zapojena v kampani
Česko proti chudobě, české verzi kampaně *Global Call to Action Against Poverty*, je-
jíž prostřednictvím prosazují reformu systému rozvojové spolupráce a větší důraz
na snižování chudoby, navyšování objemu pomoci a další požadavky směřující k větší

koherenci českých politik pro rozvoj. Kampaň získala dotaci ministerstva zahraničních věcí, slouží jako jeho prodloužená ruka pro propagaci rozvojové spolupráce a nahrazuje tak vlastní aktivity resortu. Pomalu narůstají také aktivity typu *advocacy*. Například think tank Glopolis podporoval vyšší koherenci politik pro rozvoj a občanské sdružení Život 90 prosazovalo větší podporu stárnoucí populace v projektech ministerstva práce a sociálních věcí.

Typ spolupráce mezi státem a neziskovým sektorem, který lze označit za *outsourcing*, není v České republice neobvyklý ani v jiných společenských oblastech, což souvisí především s relativně nízkou úrovní soukromého dárcovství. Ministerstvu zahraničních věcí umožňuje nahrazovat své malé kapacity například při organizaci konferencí a seminářů. Vzniká tak určité riziko, že nezisková organizace v rámci osvěty může využít státních prostředků i pro svou vlastní propagaci. Česká rozvojová nezisková platforma je zapojena i do celoevropské a středoevropské sítě obdobných platform. Zvláštní postavení na pomezí neziskového a soukromého sektoru zaujímá Asociace pro Fairtrade, která zahrnuje pět členů, aktivních v prodeji výrobků tzv. spravedlivého obchodu.

Mezi neziskovými organizacemi zaujímá – podobně jako v oblasti lidských práv – výjimečné postavení společnost Člověk v tísni, jejíž bývalý ředitel je 1. náměstkem ministra zahraničních věcí a současný ředitel předsedou neziskové platformy FoRS a mediálně nejviditelnější postavou české rozvojové spolupráce. Privilegované vztahy Člověka v tísni s vedením MZV narušují standardní rozhodovací linii, ale zároveň dávají poměrně větší prostor věnovaný rozvojové spolupráci v České republice ve srovnání s dalšími novými členskými zeměmi Evropské unie. Vliv jednotlivých osobností na fungování systému rozvojové spolupráce lze jinak obtížně zhodnotit, protože klíčoví aktéři se v posledních letech příliš nemění. Zdá se však, že vliv osobností celkově klesá a že rozvojová agenda se již natolik upevnila, že personální změny systém neovlivňují tak jako politické změny, které pomohly započít s jeho transformací.

Soukromý sektor

Soukromý sektor je hlavním realizátorem české rozvojové pomoci. Některé zakázky ministerstva průmyslu a obchodu v oblasti energetiky přesahují 50 mil. Kč, a proto rozvojová spolupráce představuje pro firmy významný zdroj příjmů. Soukromý sektor doposud nebyl nijak formálně organizován a až od roku 2008 je sdružen v Platformě podnikatelského sektoru pro zahraniční rozvojovou spolupráci, podobně jako sektor neziskový. Rovněž tak získal poradní hlas v nově vzniklé Radě pro zahraniční rozvojovou spolupráci. U vzniku této platformy stály především Svaz průmyslu a dopravy ČR a Hospodářská komora.

Na rozdíl od MPO platforma více uznává legitimitu rozvojové spolupráce jako nástroje snižování chudoby a za své cíle klade i větší transparentnost systému. Je lépe informována o rozvojové spolupráci v zemích zkušených dárců a rozvojovou pomoc nevidí úzce profilovanou jako exportní nástroj. Zájem podnikatelského sektoru pro ni pochopitelně však zůstává nejdůležitější. Z dalších aktérů by v budoucnosti mohla hrát svou roli EGAP, Exportní garanční a pojišťovací společnost, kvůli státním garan-

cím na vývozy do rozvojových zemí. Jedinými prioritními zeměmi rozvojové spolupráce i exportní strategie do roku 2010 zůstávají Srbsko a Vietnam, což ukazuje, že rozvojové a exportní zájmy se zcela nekryjí.

Vnější aktéři

Celkově se vztahy ministerstva zahraničních věcí s dalšími aktéry, a zejména ty s neziskovým sektorem, postupně formalizují a profesionalizují. Vzhledem k závislosti rozvojové konstituce na financování z veřejných rozpočtů se však současně otupily hranice mezi rolami jednotlivých aktérů a oslabila se kritická funkce občanské společnosti. Kapacity nezávislého akademického sektoru jsou omezené a poradní orgán Rozvojové středisko se navíc transformuje do implementační agentury. Postupné získání kontroly nad finančními prostředky MZV v původní gesci jiných resortů může také přispět k oslabení vůle pro další reformy a posílit tendence k omezení role rozvojové spolupráce na pouhý instrument zahraniční politiky.

Proreformní podněty proto budou přicházet především zvenku. Role externích aktérů se od devadesátých let proměnila. Celý systém zahraniční rozvojové spolupráce by šlo pouze obtížně vytvořit bez pomoci Programu OSN pro rozvoj a kanadské rozvojové agentury CIDA. Kromě zmíněných mezinárodních organizací, OECD, Světové banky a Evropské unie, však spolupracují české subjekty se svými protějšky ve „starých“ i nových členských zemích. Uskutečňují se trilaterální projekty ve spolupráci s Lucemburskem, Kanadou a Rakouskem a nově i programy spolufinancování projektů Evropskou komisí, které vedou k získání zkušeností. Externí aktéři však i nadále hrají a budou hrát především roli normotvornou. Pravidla, jak by měl efektivní systém rozvojové spolupráce fungovat, jsou v podstatě jasná a Česká republika se nenachází v pozici, aby prosazovala jakoukoli „třetí cestu“. Její výjimečnost souvisí především s prozatímním odmítáním nástroje obecné podpory rozpočtu a s teritoriálními prioritami ve východní a jihovýchodní Evropě.

Jinak se Česká republika snaží kopírovat chování malých úspěšných donorů ze „starých“ členských zemí Evropské unie. Z tohoto hlediska jsou určující především dokumenty Výboru pro rozvojovou pomoc OECD, o jehož členství Česká republika dlouhodobě usiluje, a Evropské unie, na jejíž koncepční dokumenty od *Strategie EU pro Afriku* po *Evropský konsenzus* nebo *Kodex chování dárců* z roku 2007 by měla reagovat. Prostředí mezinárodní rozvojové spolupráce je dynamické. Evropská unie čelí konkurenci nových dárců a česká rozvojová spolupráce proto ani nemá dostatek času srovnat nejdříve svůj systém na stabilní úroveň zkušených dárcovských zemí a až poté se začít přizpůsobovat vnějším změnám. Skutečné důsledky evropeizace a probíhajících globálních změn zatím zůstávají těžko dohlédnutelné.

Zatímco zahraniční rozvojová spolupráce České republiky se nachází v procesu transformace, její rozvojová politika téměř neexistuje. Chybí společná strategie vůči rozvojovým zemím a jednotlivé resorty v této oblasti vystupují samostatně, bez ohledu na důsledky svých politik v rozvojových zemích. V tomto ohledu se jeví příprava zákona o rozvojové spolupráci a humanitární pomoci jako velmi důležitá, protože právě ona by mohla vyprovokovat širší diskusi o vizi České republiky a jejích vztahů s rozvojovým světem do budoucnosti.

ROZVOJOVÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY V POLITICKÉM, MEDIÁLNÍM, VEŘEJNÉM A AKADEMICKÉM PROSTORU

I přesto, že její celkové prostředky odpovídají dvěma třetinám rozpočtu ministerstva zahraničních věcí, rozvojová spolupráce je málo přítomná ve všech sledovaných prostorech. Ve srovnání s ostatními agendami bývá považována za „technickou“ a stran jejího poskytování pomoci existuje poměrně široký konsenzus i proto, že ji lze ospravedlnit jak idealistickými, tak pragmatickými argumenty a bez ohledu na to, zda jsou v souladu či v rozporu s deklarovanými cíli rozvojové spolupráce.

V politickém prostoru debata na téma rozvojové pomoci prakticky neprobíhá, což odpovídá její malé prioritě a neznalosti. Snad jedinou výjimkou se v roce 2007 stalo prohlášení premiéra Mirka Topolánka po neúspěšné volbě České republiky za nestálého člena Rady bezpečnosti, když z důvodu neslučitelnosti s „ekonomickou diplomacií“ zpochybnil poskytování rozvojové a humanitární pomoci těm přijímajícím zemím, které Českou republiku nevolily. Mezi nimi byla zmíněna například Moldávie, která podpořila geograficky bližší Chorvatsko, nebo Mongolsko. V případě afrických zemí se spekovalo o vlivu Číny. Opoziční předseda Zahraničního výboru Poslanecké sněmovny ČR J. Hamáček označil tento výrok za „skandální“, neboť důvodem poskytování pomoci má být solidarita.²¹

Vzhledem k minimální přítomnosti tématu rozvojové spolupráce v politické debatě a za situace, kdy se jí věnuje pouze několik málo politiků a političek, zatímco ostatní problematice nerozumějí, je obtížné zobecňovat stanoviska jednotlivých politických stran. Výjimku tvoří Strana zelených. Pro ni zaujímá oblast rozvoje důležitější místo, avšak v praxi se její důraz projevoval až v rámci působení uvnitř ministerstva zahraničních věcí, především v souvislosti s kandidaturou předsedy její zahraniční sekce na místo ředitele nebo ředitelky rozvojové agentury. Konečné rozhodnutí ministra pak svědčí spíše o snaze rozvojovou oblast nepolitizovat.

Nicméně právě na úrovni ministerstva zahraničních věcí lze identifikovat dvě dilemata rozvojové spolupráce, která byla přítomna zejména v diskusích setkání vedoucích zastupitelských úřadů v září 2007: za prvé, zda má být rozvojová spolupráce pragmatická a stát se instrumentem pro prosazování jiných zahraničněpolitických cílů, nebo vést k naplňování základních potřeb nejchudších obyvatel planety; a za druhé, zda má být rozvojová pomoc politicky podmiňována dodržováním lidských práv či proudit přímo chudým bez ohledu na jejich politické zastoupení, které mohou jen obtížně ovlivnit. Druhé dilema vystoupilo o to silněji, že česká zahraniční politika považuje působení v oblasti lidských práv za svoji vlajkovou loď.

Rozvojová spolupráce není přitažlivým tématem ani mediálně. I přes vzrůstající zájem podle mediálního monitoringu projektu společnosti Člověk v tísni počet článků, ve kterých se v roce 2006 objevilo spojení „rozvojová spolupráce“, sotva přesáhl hranici 250, což je asi dvakrát méně než články o humanitární pomoci. Navíc je nutné zdůraznit, že část započítaných výstupů je výsledkem samého projektu, což znamená, že novináři a novinářky se tématu nevěnují spontánně.²² Z pravidelných mediálních výstupů, které vznikají bez podpory MZV, zasluhuje pozornost týdenní sloupek *Hospodářských novin* a pořad stanice Českého rozhlasu 1 – Radiožurnálu se shod-

ným názvem *Třetí svět*. Pro média jsou pochopitelně přitažlivější případy s problémy a zneužitím veřejných prostředků, nicméně evaluace projektů nejsou systematicky zveřejňovány, a veřejnost proto nemá nad nakládáním s prostředky ze státního rozpočtu kontrolu.

Podle výzkumu veřejného mínění z konce roku 2006 je obecná podpora veřejnosti pro rozvojovou spolupráci spojena s její malou informovaností. Ačkoli Češky a Češi se jí zdají podporovat i bez okamžitých přínosů pro svou zemi, jejich idealistické vnímání rozvojové pomoci nelze jednoznačně potvrdit, protože veřejnost nerozlišuje plně rozdíl mezi humanitární a rozvojovou pomocí, a kladené otázky jsou proto zavádějící.²³ Přesto se konají i veřejné sbírky na čistě rozvojové projekty, zejména pak v oblasti školství, zdravotnictví a pomoci dětem, tradičních oblastí charity.

Rozvojová problematika není příliš významná ani v akademickém prostoru. Ve srovnání s jinými novými členskými zeměmi lze považovat za úspěch, že tři české univerzity nabízejí studijní programy nebo jejich části, spojené s problematikou rozvojových zemí. V oblasti výzkumu jsou však rozvojová studia ve srovnání s objemem agendy poddimenzovaná, což souvisí především s dlouhodobým charakterem vytváření akademických kapacit a malou pružností českých univerzit. Část jejich role tedy přejímá neziskový sektor. I zde většinou dominuje úzký disciplinární pohled a často nekritické přijímání konceptů mezinárodních organizací. Do budoucnosti se jeví jako slibné šíření rozvojového vzdělávání na nižších stupních školství.

ZÁVĚR

Jakkoli by měla transformace české rozvojové spolupráce představovat krok k většímu důrazu na snižování chudoby a k vyšší efektivitě, určitý stín na její možné přínosy vrhlo na počátku roku 2008 zpoždění v její implementaci. Obavy resortů, že Ministerstvo zahraničních věcí ČR nebude mít dostatečné kapacity pro zajištění centralizovaného systému, se ukázaly jako částečně oprávněné. Do konce prosince 2007 nejmenoval ministr zahraničních věcí ředitele do čela rozvojové agentury, a ten ani nemohl vybrat své spolupracovníky a spolupracovnice ze zájemců, kteří se přihlásili do interního výběrového řízení. Na začátku ledna proto přestalo Rozvojové středisko existovat a Česká rozvojová agentura začala fungovat s více než měsíčním zpožděním s rizikem, že dojde ke ztrátě dlouhodobě vytvářených odborných kapacit.

Další problematickou oblastí se může stát zajištění evaluací rozvojových projektů v budoucnosti. Podle nové úpravy bude nyní evaluace místo Rozvojového střediska zajišťovat ministerstvo zahraničních věcí, které ovšem samo stanovuje priority a s rozvojovou agenturou bude i nadále těsně propojeno. Výbor pro rozvojovou pomoc OECD i Světová banka ve svých hodnotících zprávách důrazně kritizovaly současnou evaluační kulturu, není však jisté, zda bude v budoucnosti zajištěna větší nezávislost v tvorbě a transparence v dostupnosti evaluačních zpráv. Především se však zdá, že transformace a ustanovení agentury kladla před českou zahraniční politiku nové nároky v ustanovení a zajištění chodu České rozvojové agentury jako organizační složky státu.

Tyto praktické a personální problémy by však neměly zastínit největší výzvy, které před ministerstvem stojí do roku 2008. Kromě přípravy paragrafovaného znění zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci to bude především vytvoření nové koncepce zahraniční rozvojové spolupráce, včetně vyhodnocení potřebnosti, efektivit y a komparativních výhod České republiky ve stávajících programech rozvojové spolupráce, a stanovení prioritních zemí a sektorů. To by mělo v souladu s doporučením OECD a s *Evropským konsenzem* spočívat v omezení jejich počtu. Od jednotlivých resortů lze proto očekávat tlak, aby právě jejich sektor figuroval mezi vybranými.

Pokud bude vládním usnesením stanovený harmonogram dodržen, rok 2008 ukáže, do jaké míry bude Česká republika dávat důraz na kritérium snižování chudoby a do jaké míry bude chtít rozvojovou spolupráci využít jako jeden z nástrojů zahraniční politiky pro dosažení svých dalších politických a hospodářských cílů. Tento úkol bude o to obtížnější, že rok 2008 je rokem příprav českého předsednictví Evropské unie. V knize *Zahran iční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy* bylo v roce 2004 konstatováno, že důvodem dlouhé stagnace institucionálního zajištění české rozvojové spolupráce byl nedostatek politické vůle na vládní úrovni a ponechání rozhodování o její podobě na střední úrovni zapojených resortů.²⁴ Nakonec bylo potřeba celých tří let a především začlenění transformace rozvojové spolupráce mezi priority vlády, než došlo k její centralizaci.

Politická vůle bude transformaci zahraniční rozvojové spolupráce podmiňovat i nadále. Ale označení změn za transformaci nakonec může vyvolávat dojem, že cíl, kterého je potřeba dosáhnout, je jednoznačně stanovený. To ovšem platí pouze pro formální či institucionální rámec, který má odpovídat jednoznačným doporučením vyspělých dárců. Ve skutečnosti transformace – a to nakonec platilo i pro celkovou transformaci země obecně – vyžaduje, aby Česká republika nalezla své pevné, byť velmi omezené místo v rámci rozvojové politiky Evropské unie a mezinárodních organizací, jejichž agenda se neustále rozšiřuje a čím dál více zasahuje například do oblastí globálního vládnutí, obchodu, bezpečnosti a migrace nebo klimatických změn.

Uzavřená rozvojová konstituence na tyto výzvy nemůže odpovědět. Bez politické vůle se neobejde nejen transformace rozvojové spolupráce, ale ani směřování k ucelené a koherentní vládní rozvojové politice. Proto je nejvyšší čas, aby se i rozvojový rozměr české zahraniční politiky stal politickým tématem.

Poznámky

¹ Za poskytnutí rozhovoru děkuji Šimonu Pánkovi, předsedovi správní rady FoRS – Českého fóra pro rozvojovou spolupráci a řediteli Člověka v tísn i, 22. 10. 2007; Petrovi Jelínkovi, vedoucímu Rozvojového střediska Ústavu mezinárodních vztahů, 23. 10. 2007; Haně Ševčíkové, ředitelce, 26. 10. 2007, a Michalu Kaplanovi, referentovi, 7. 11. 2007, Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV ČR; Jiřimu Pastvinskému, řediteli, Petrovi Krupovi, zástupci ředitele, a Martině Tuleškovové, referentce Odboru rozvojové a projektové spolupráce MŽP ČR, 29. 10. 2007; Dagmar Kuchtové, ředitelce sekce vnějších vztahů Svazu průmyslu a dopravy České republiky, 1. 11.

- 2007; Janu Hamáčkoví, předsedovi zahraničního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, 1. 11. 2007. Za vyplnění dotazníku děkuji Janě Vlachové, odborné referentce Odboru Evropské unie a mezinárodní spolupráce MPSV ČR, 30. 11. 2007, a Ivaně Vlkové, vedoucí oddělení Rozvojové spolupráce a zahraničního protokolu MF ČR, 8. 1. 2008. Michalu Procházkoví, konzultantovi Rozvojového střediska, patří zvláštní dík za cenné a podrobné připomínky k předchozí verzi textu.
- ² *Usnesení vlády č. 91 ze dne 23. ledna 2002 „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002–2007“.*
 - ³ Podle vládního návrhu si měla agentura uchovat název Rozvojové středisko, ten byl ale později změněn na Česká rozvojová agentura, který je poněkud zavádějící, protože může vést k záměně mezinárodního rozvoje za rozvoj regionální. Viz *Usnesení vlády ze dne 19. září 2007 č. 1070 „Transformace systému zahraniční spolupráce ČR“.*
 - ⁴ Adamcová, Nikol (ed.): *Zahra niční rozvojová spolupráce České republiky*: Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2006; *Zahra niční rozvojová spolupráce České republiky. Statistická příloha 2002–2006*. Praha: Rozvojové středisko ÚMV, 2007.
 - ⁵ Výjimkou je ojedinělé a zřejmě náhodné použití v *Koncepci zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002–2007*.
 - ⁶ „ZRS v širším smyslu představuje ucelenou vládní politiku vůči partnerským rozvojovým a transformujícím se zemím. V užším smyslu ZRS představuje pomoc českého státu vyjádřenou transferem financí, materiálu, expertní či technické pomoci za účelem dlouhodobého udržitelného rozvoje partnerských zemí.“ *Usnesení vlády č. 302 ze dne 31. 3. 2004 „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie“*. Předchozí a zároveň první úprava této oblasti *Usnesení vlády č. 153 ze dne 15. března 1995 „Zásady pro poskytování zahraniční pomoci“* se omezuje na rozvojovou pomoc. Toto spojení z oficiálních dokumentů zcela vymizelo a dnes jim výjimečně označujeme pouze souhrn projektů poskytovaných v rámci rozvojové spolupráce. Návrh věcného záměru zákona ze září 2006 je opět omezen na užší pojetí, a to tak, aby ostatní vládní politiky byly v souladu s cílem snižování chudoby v rozvojových zemích.
 - ⁷ Rozlišení viz Kloke-Lesch, Adolf: *The position of development policy: a functional definition*. In: Messner, Dirk (ed.): *New Perspectives [sic] of International and German Development Policy*. Heft 33/1998, University of Duisburg.
 - ⁸ Nejdůležitějšími jsou *Usnesení vlády č. 302 ze dne 31. 3. 2004 „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie, které nahradilo Usnesení vlády č. 153 ze dne 15. března 1995 „Zásady pro poskytování zahraniční pomoci“*. Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce, kterou vláda vzala na vědomí *Usnesením vlády č. 91 ze dne 23.1.2002 „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002–2007“*, má méně závazný charakter.
 - ⁹ Dále viz Jelínek, Petr: *Česká rozvojová spolupráce*. In: Pick, Otto–Handl, Vladimír (eds.): *Zahra niční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004, s. 201–207.
 - ¹⁰ Viz volební programy politických stran k volbám do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006.
 - ¹¹ EU External Relations Council: *Council conclusions: Accelerating progress towards achieving the millenium development goals*, Brussels, 24. 5. 2005.
 - ¹² *Usnesení vlády č. 664 z 1. 6. 2005 „Zahra niční rozvojová spolupráce v roce 2006 a střednědobý výhled jejího financování do roku 2008“.*
 - ¹³ „Mezi hlavní cíle české rozvojové spolupráce patří snížení chudoby, ekonomicko-průmyslový rozvoj, postupná integrace partnerských zemí do světové ekonomiky, rozvoj zemědělství, rozvoj a upevnění demokracie, lidských práv a řádné správy věcí veřejných, zavedení právních principů, řízení migrace, udržitelný rozvoj s důrazem na jeho environmentální složku a postkonfliktní obnova.“ *Příloha Usnesení vlády č. 302 ze dne 31. 3. 2004 „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie, s. 1.*
 - ¹⁴ Ředitelství pro rozvojovou spolupráci OECD: *Rozvojová spolupráce české republiky. Zvláštní hodnocení Výboru OECD pro rozvojovou pomoc*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2007.

- ¹⁵ World Bank: *The Czech ODA program in the current aid paradigm: challenges and opportunities for a more efficient aid*, prezentace na semináři The monitoring and evaluation of the Czech's ODA system, 22. 2. 2007.
- ¹⁶ *Usnesení vlády č. 712 z 27. 6. 2007 o zřízení vládních stipendijních míst ke studiu na veřejných vysokých školách v ČR pro občany z rozvojových zemí na léta 2008 až 2012.*
- ¹⁷ Hurdová, Martina–Nádvořník, Ondřej: *Pracovní trh v sektoru rozvojové spolupráce v České republice. Případová studie.* Praha: Člověk v tísni, květen 2005.
- ¹⁸ *Usnesení zahraničního výboru Poslanecké sněmovny ze 17. schůze dne 15. listopadu 2007 k Návrhu státního rozpočtu na r. 2008 – kapitola Všeobecná pokladní správa; Příloha k usnesení rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny č. 392 z 21. listopadu 2007 (návrh státního rozpočtu na rok 2008).*
- ¹⁹ Projev V. Klause na všeobecné rozpravě 62. Valného shromáždění OSN, New York, 26. 9. 2007. Jako soukromá osoba jinde prezident tvrdil, že „hospodářská a finanční pomoc je pouze marginální důležitosti“, kterou podporuje rozvojová konstituce jakožto „specifická skupina rent-seeking“, jejíž zájmy „utajené v misionářské pokrokařské rétorice jsou velmi ‚pozemské‘“. „Jedinou smysluplnou pomocí“ by bylo „radikální otevření trhů“ rozvinutých zemí. Proslov na Osigwe Anyiam-Osigwe Foundation, Lagos, 29. 11. 2007.
- ²⁰ Projev premiéra M. Topolánka na výroční poradě vedoucích zastupitelských úřadů ČR v Černínském paláci, 7. 9. 2006 a 27. 8. 2007.
- ²¹ *Topolánek chce trestat země, kterým pomáháme.* iDNES.cz, 23. 10. 2007.
- ²² Mračková, Jana: *Třetí svět na krátkých vlnách.* Zpravodaj o rozvojové spolupráci, 3/2007, s. 3.
- ²³ SC&C: *Ministerstvo zahraničí. Výzkum veřejného mínění 11/2006.* Praha, 8. 12. 2006.
- ²⁴ Petr Jelínek, op. cit.